

RECENSIES

onderzoekers en onderzochten lopen lang niet altijd parallel en ze zijn soms zelfs geheel tegengesteld. Bovendien is het in veel gevallen de vraag of de onderzochte zich 'in de reconstructie moet kunnen herkennen', zoals de inleider van de FNV stelt. Hiermee loop ik vooruit op de gedegen kritiek van Lorenz, die door de organisatoren was uitgenodigd om op het congressthema in te gaan. Hij wijst er onder andere op dat 'engagement' geen toverformule is en dat een 'niet nader beargumenteerde roep om geschiedbeoefening in dienst van 'het volk' voornamelijk op de lachspieren werkt' (17). Daarnaast geeft hij een plausibele verklaring voor het geringe enthousiasme van professionele historici voor de uitgangspunten van de *history workshop* door te wijzen op de angst voor concurrentie van 'amateurs'. Het verbaast hem dan ook niet dat het uitgerekend AIO's (als relatieve buitenstaanders) zijn die het congres hebben georganiseerd.

Het siert de organisatoren dat zij deze zeer kritische bijdrage hebben opgenomen, maar het stelt tezelfder tijd teleur dat een weerwoord ontbreekt. Daarenboven wekt het verbazing dat er geen toekomstperspectief ('hoe nu verder') wordt geboden. Kan er voor het lage niveau van veel bijdragen nog begrip worden opgebracht, het ontbreken van een afsluitend artikel waarin de balans wordt opgemaakt en een perspectief geschetst, is een gemiste kans.

Leo Lucassen

J. C. P. A. van Laarhoven, e. a., ed., *Munire ecclesiam. Opstellen over 'gewone gelovigen' aangeboden aan prof. dr. W. A. J. Munier ss. cc. bij zijn zeventigste verjaardag* (Werken Limburgs geschied- en oudheidkundig genootschap XIII; Maastricht: Limburgs geschied- en oudheidkundig genootschap, 1990, 378 blz., ISBN 90 71581 04 7).

De redactiecommissie heeft de 21 auteurs van deze bundel verzocht de dagelijkse geloofspraktijk van de 'gewone gelovigen' als uitgangspunt te nemen. Bijna allen hebben zich inderdaad op alledaagse aspecten van de geloofsbeleving geconcentreerd (zij het niet steeds op de gelovigen zelf), zodat de bundel naar invalshoek een meer dan gemiddelde samenhang vertoont. Aspecten van religieuze volkscultuur komen ruimschoots aan de orde: broederschappen in en rond Sittard, bedevaarten naar sinte Lucia te Kloosterrade (oftewel Rolduc, tegen de buikloop), de reliekentoning te Trier in 1655, recepten tegen vallende ziekte (waarbij sint Cornelis een belangrijke rol speelt), alledaags gebruik van geleerde magie door de pastoor van Rijen en zijn handlangster in 1589-1590, een proces voor het Roermonds officialaat tegen onttoveringspraktijken in 1724-1726, enz. Andere bijdragen vertrekken meer vanuit normatieve bronnen. Zo komt Erasmus' preekspiegel uitvoerig aan de orde; worden de beschuldigingen geanalyseerd die in 1580-1632 bij de Maastrichter wijkmeesters werden ingebracht in het raam van het herkatholiseringsoffensief (feitelijk gewoon een vorm van disciplineren van de stadsbevolking door de overheid); wordt de sabbatsontheiliging ontleed zoals die door de predikanten werd aangeklaagd; de tuchtuitoefening in de gereformeerde gemeente Sittard (1710-1734) volgens intussen beproefd recept geanalyseerd; een preek uit 1715 over de kinderopvoeding in het juiste sociaal-culturele perspectief geplaatst (inderdaad, men hield van zijn kinderen, en het kind was echt al vóór de achttiende eeuw 'ontdekt'); het verzet tegen het 'ritualisme' (de katholisering van de Anglicaanse liturgie) in een parochie van het Londense East End beschreven; een solide documentaire aanzet gegeven tot bestudering van tussen 1840 en 1960 in Nederland gedrukte katholieke preken; worden in het Wittemer devotie- en missieblad *Het Sint Gerardusklokje* (1920-1987) veranderende geloofsvoorstellingen over de triniteit, Maria, Gerardus zelf, kerk en

wereld opgespoord, en de pogingen van de Nederlandse bisschoppen om de gelovigen bij Vaticanum II te betrekken kritisch doorgelicht. Enkele bijdragen zijn strijdbaarder of hebben een wijder strekking. J. van Laarhoven maakt een krachtige kanttekening bij Duby's studie over de drie-standen-ideologie: doordat hij Congars theologische aantekeningen over het in de elfde en twaalfde eeuw doorbrekend inzicht dat leken inderdaad de kerk vormen, verwaarloost, beoordeelt Duby de tijdelijke inzinking van die ideologie in de twaalfde eeuw verkeerd. F. Jespers trekt met de nodige ironie ten strijde tegen de grove en suggestieve generalisaties van M. Bax over de klerikale machtsstrijd waarvan katholiek Brabant doorzinderd zou zijn. P. Posts stimulerende 'notities' over de analyse van heilige plaatsen (kerken, bedevaartsoorden) doen verlangen naar een wat minder compact geschreven boek. P. J. H. Ubachs' onderzoek naar Limburgse voornamen tenslotte laat mij enigszins perplex: voornamen zijn ongetwijfeld een fascinerend verzamelaarsitem, maar waar dient dat onderzoek nu toe? Religieuze invloed op de voornaamgeving is—zoals, na anderen, M. Cloet in 1986 reeds voor het naburige Brabant stelde— in de vroegmoderne tijd nauwelijks aantoonbaar. Integendeel, voornamen horen tot een vernoemingspraktijk die familiebanden symboliseert en verstevigt, en als zodanig is de frequentie ervan in de zeventiende en achttiende eeuw zeer stabiel. We zouden ze dan ook niet binnen grote geografische eenheden moeten tellen, maar binnen specifieke familiecomplexen. Dan nog stelt zich de vraag aan welk aspect van de belevingswereld de voornaam beantwoordt. Eigenlijk niet eens aan dat van de persoonlijkheid, zoals ook Ubachs erkent. Die vinden we vermoedelijk veel meer in bijnamen, waarvan we helaas bitter weinig weten. In *Balans en perspectief* van 1987 suggereerde ik dan ook een andere weg die mij vanuit het gezichtspunt van de religieuze volkscultuur zinvoller lijkt: doopnamen zijn niet zo zeer *vooraf* bewijzen van devotie, maar kunnen veeleer *achteraf tot* aanknopingspunt van religieuze zingeving worden, via de verering van de naamheilige. Een volgende stap op dit onderzoeksgebied zou naar mijn gevoel dan ook moeten bestaan in de koppeling van voornaambestanden aan goed naar tijd en plaats gedifferentieerde studies over de actieve verspreiding en waardering van specifieke heiligen en van de normen die zij belichamen. Het voornaamonderzoek toont zo opnieuw dat ook een gedegen kwantitatieve benadering niet langs de methodische omweg van een weldoordacht verklaringsmodel heen kan.

Willem Frijhoff

J. G. M. Sanders, *Waterland als woestijn. Geschiedenis van het kartuizerklooster 'Het Hollandse Huis' bij Geertruidenberg, 1336-1595* (Dissertatie Leiden 1990, Hollandse studiën XXV; Hilversum-[Dordrecht]: Uitgeverij VerLoren-Historische Vereniging Holland, 1990, 238 (+ 1 ongenummerde) blz., f45,-, ISBN 90 70403 26 9).

Een klooster dankt zijn bestaan dan wel aan religieuze en devotieele omstandigheden, maar wordt toch het meest gekend aan de hand van gegevens over de materiële aspecten van zijn existentie. Daarop maakt de kartuize bij Geertruidenberg—het oudste kartuizer klooster in de Noordelijke Nederlanden (17,158)—geen uitzondering, wat ook blijkt uit dit voortreffelijke boek, waarin over de omvang van het domein, de giften en aankopen, de ontwikkeling en geografische spreiding van het kloosterlijk bezit, het beheer daarvan en de invloeden van buitenaf op die materiële aspecten van de kloosterlijke existentie verreweg de meeste gegevens worden geboden. Een drietal kaarten illustreert de verspreiding van dat bezit (58-60). Trouwens, deze materiële omstandigheid was een *conditio sine qua non* voor de verwerkelijking van devotieele aspiraties; immers, hoe meer van de wereld afgescheiden en hoe meer gericht op